

نقش زنان در اقتصاد مقاومتی با تأکید بر سیره

حضرت زهرا (سلام الله علیها)

چکیده

اقتصاد از دیرباز به دلیل پیوستگی با تأمین معاش از اهمیت بسیاری دارد؛ اما در سال‌های اخیر مسئله اقتصاد مقاومتی به دلیل تحریم‌های همه جانبه کشورهای غربی اهمیتی دوچندان یافته است. رهبر معظم انقلاب در بیانیه گام دوم انقلاب به رکن اقتصاد اشاره کرده‌اند. ایشان مهم‌ترین راه برون رفت از مشکلات اقتصادی را تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی می‌دانند. در این راستا تأکید زیادی بر مسئله مردمی کردن اقتصاد و درون‌زا کردن آن دارند. با توجه به اینکه زنان نیز بخش اثرگذاری از جامعه و مردم به حساب می‌آیند پژوهش حاضر با روش توصیفی، تأثیر آنان را در دو بعد فردی و اجتماعی، ذیل سه رویکرد اقتصاد مقاومتی بررسی می‌نماید. همچنین برای ارائه الگویی مناسب برای بانوان به بیان بخشی از سیره اقتصادی حضرت زهرا (سلام الله علیها) می‌پردازد. به نظر می‌رسد نقش زنان بر اقتصاد مقاومتی در بعد فردی بیش از بعد اجتماعی است. همچنانکه سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها) مؤید این نکته است چراکه اصولاً فعالیت اقتصادی مستقیمی در جامعه نداشت. همچنین مهم‌ترین نکات در سیره اقتصادی ایشان مربوط به بعد فردی است که شامل انفاق، ساده زیستی و تربیت نیروی انسانی می‌باشد.

واژگان کلیدی: اقتصاد مقاومتی، زنان، حضرت زهرا (سلام الله علیها)، سیره.

مقدمه

اقتصاد از آن نظر که با معاش انسان‌ها در ارتباط است از دیرباز مورد توجه بوده است. اما اقتصاد مقاومتی واژه‌ای است که این سال‌ها بیشتر با آن روبه رو بوده‌ایم. اقتصاد مقاومتی، اقتصادی پویا و زنده است. اقتصادی که با تکیه بر توان و امکانات داخلی، کشور را به رشد و پیشرفت می‌رساند. در این میان زنان که نیمی از جمعیت کشور را تشکیل می‌دهند نقش قابل توجهی در تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی دارند. از این رو پژوهش حاضر در دو محور اصلی به بررسی نقش زنان در تحقق

اقتصاد مقاومتی پرداخته است؛ نخست به بیان استراتژی‌های اقتصاد مقاومتی در کلام رهبری و نقش زنان در تحقق مهمترین موارد آن اشاره دارد. که خود در دو حوزه فردی و اجتماعی صورت می‌گیرد. در محور دوم برای ارائه الگویی کارآمد در این زمینه برای زنان به بیان رفتار و سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها) پرداخته می‌شود. البته از میان سیره‌های سیاسی، عبادی، اقتصادی و ... تأکید پژوهش پیش‌رو بر سیره اقتصادی حضرت است.

برکسی پوشیده نیست که از سویی کشورهای غربی و در رأس آن آمریکا بعد از انقلاب اسلامی در سال ۵۷ برای اعمال فشار بر ایران به تحریم‌های بی‌سابقه‌ای روی آوردند. تحریم‌هایی که با وجود گذشت قریب به نیم قرن همچنان پابرجاست. از سویی دیگر کشور ما به عنوان کشوری در حال توسعه نیازمند پیشرفت‌های زیادی در زمینه اقتصادی، صنعتی، تکنولوژی و ... است که با وجود این تحریم‌ها، دشوار به نظر می‌رسد. بدون شک تنها راه برون رفت از این تنگنا در کلام رهبری (مد ظله العالی) نهفته است و آن چیزی جز اقتصادی مقاومتی نیست. همچنین مسئله دیگر تغییر سبک زندگی است که در این سال‌ها ضرورت بیشتری یافته است به دلیل پدیده‌هایی مثل مصرف کالاهای خارجی و برندگرایی، تجمل‌گرایی و چشم و هم چشمی که با سرعت قابل رشدی در حال پیشروی است. با وجود این دست مسائل تحقق یکی از مهمترین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی یعنی مدیریت مصرف الزامی به نظر می‌رسد. بدون شک زنان به عنوان مدیران داخلی خانواده و مربیان فرزندان، نقش اصلی را در این زمینه ایفا می‌کنند. آنها با مصرف بهینه، پرهیز از اسراف و تبذیر، قناعت و ساده زیستی می‌توانند هم در اقتصاد مقاومتی موثر باشند همچنین با سبک زندگی غربی که چیزی جز ترویج مصرف‌گرایی نیست به طور اساسی مقابله کنند. قطعاً در این میان وجود الگویی ملموس و در دسترس، برای آنان بسیار مفید خواهد. آن هم فردی چون حضرت زهرا (سلام الله علیها) که سیره و رفتارش حتی برای ائمه اطهار (علیهم السلام) الگو بوده است. هدف از این پژوهش تشریح نقش زنان در دو عرصه خانواده و اجتماع و تأثیر آنان بر تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی است. همچنین این مقاله با ترسیم سیره اقتصادی حضرت زهرا (سلام الله علیها) الگویی کارآمد و مفید برای پیمودن این مسیر، پیش‌روی بانوان جامعه قرار می‌دهد.

علامه مجلسی (۱۴۰۳) در جلد ۴۳ بحار الانوار، احادیث مرتبط با حضرت زهرا (سلام الله علیها) را ذیل ده بخش شامل تولد، اسامی، مناقب و ... بیان کرده است. آیت الله سید احمد خاتمی (۱۳۹۳) در کتابی با عنوان سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها) نگاهی به زندگانی، فضائل و کلام ایشان داشته‌است. وی در دو فصل ازدواج و آغاز زندگی مشترک برخی از سیره و سلوک رفتاری ایشان را بیان می‌کند. سید حسین اسحاقی نیز در کتابی با عنوان سبک زندگی فاطمیه (۱۳۹۴) در دو جلد به بررسی زندگی حضرت زهرا (سلام الله علیها) پرداخته و برخی از صفات اخلاق ایشان مثل زهد و وارستگی و درک فقر و تنگدستی اشاره می‌کند. فاطمه نخعی فرد (۱۳۹۳) در پایان نامه خود به

بررسی "نقش زن در مدیریت مصرف خانواده از دیدگاه اسلام" پرداخته است. وی مصرف بهینه و مدیریت اقتصاد خانواده را، اصلاح الگوی مصرف، تصحیح و به سامان در آوردن مدل‌های رفتاری در مقوله مصرف در تمام جنبه‌ها تعریف می‌کند و مدیریت مصرف را به علت الگوهای غلط در مصرف زنان را نیازمند بازنگری می‌داند. طاهره مهرپرور (۱۳۹۳) در پایان نامه خود به بررسی "اصول رفتارهای اقتصادی حضرت زهرا (سلام الله علیها) و مقایسه آن با زنان امروز" پرداخته است. وی بی توجهی به ظواهر مادی، قناعت، ایثار و انفاق و همکاری در امور اقتصادی را از مهمترین اصول رفتاری حضرت زهرا (سلام الله علیها) برمی‌شمرد که زنان می‌توانند با تأسی به سیره ایشان نقش مؤثر و کلیدی در سلامت جامعه و تربیت فرزندان فعال و رشد و توسعه اقتصادی داشته باشند.

نگاهی اجمالی به منابع فوق نشان می‌دهد بررسی‌ها در دو حوزه و به صورت مجزا انجام گرفته است؛ برخی بر روی سیره و سنت حضرت زهرا (سلام الله علیها) تکیه داشت و برخی بر روی اقتصاد مقاومتی و مؤلفه‌ها و راه‌های نیل به آن تأکید می‌کرد. در حالی که پژوهش حاضر با نگاهی تلفیقی ضمن بررسی نقش زنان در اقتصاد مقاومتی به سیره اقتصادی حضرت زهرا (سلام الله علیها) به عنوان الگوی عملی اشاره‌ای اجمالی دارد. این پژوهش به روش کتابخانه‌ای و فیش برداری صورت گرفته و به توصیف و تبیین اطلاعات پرداخته است.

پیشینه

روش گردآوری اطلاعات

مفهوم شناسی

ضروری است در ابتدا به تعریف لغوی و اصطلاحی واژگان مقاله پرداخت.

الف) اقتصاد

تعریف لغوی: به معنای «به اندازه خرج کردن و تعادل دخل و خرج را حفظ کردن»^۱ است.

ب) مقاومت

تعریف لغوی: مقاومت به معنای «ایستادگی کردن»^۲ آمده است.

تعریف اصطلاحی اقتصاد مقاومتی:

اقتصاد مقاومتی روشی است برای مقابله با تحریم‌ها علیه یک منطقه یا کشور تحریم شده، در شرایطی که صادرات و واردات هیچ کدام برای آن کشور مجاز نمی‌باشد.^۳ مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) اقتصاد مقاومتی را: تشخیص حوزه‌های فشار در شرائط کنونی تحریم و کنترل و بی اثر کردن تحریم‌ها و تبدیل فشارها به فرصت‌ها با یآوری و مشارکت همگانی و اعمال مدیریت عقلانی و مدبرانه برای کاهش وابستگی و تأکید بر مزیت‌های تولید داخل و تلاش برای خوداتکائی می‌داند.^۴

ج) سیره

تعریف لغوی: «کلمه سیره اسم مصدر از ریشه "س ی ر" و جمع آن سیر و سیرات است که به معنای مختلفی به کار رفته است. یکی از این معانی، طریقه و روش است».^۵

تعریف اصطلاحی:

در تعریف اصطلاحی سیره آمده است: سیره، بنای عملی انسان‌ها در طول تاریخ بر انجام کاری و یا بر ترک آن است.^۶

^۱ محمد معین، فرهنگ لغت، ج ۱، چاپ هشتم، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۱، ص ۳۲۲.

^۲ حسن عمید، فرهنگ فارسی عمید، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۴۳، ص ۱۱۲۱.

^۳ محمدحسین پژوهنده، موانع اقتصاد مقاومتی، پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، سال بیست و یکم، شماره سوم (پیاپی ۱۰۶)، پاییز ۱۳۹۴، ص ۱۸۷.

^۴ اصغر طهماسبی بلداجی و آذر طهماسبی بلداجین، جهاد اقتصادی و اقتصاد مقاومتی از منظر قرآن و اهل بیت علیهم السلام، فصلنامه قرآن کوثر، سال سیزدهم، شماره ۴۷، نیمه اول پاییز، ۱۳۹۲، ص ۱۵۲.

^۵ احمد قلی زاده، واژه‌شناسی اصطلاحات اصول فقه، تهران: بنیاد پژوهش‌های علمی فرهنگی نور الاصفیاء، ۱۳۷۹، ص ۱۲۰.

^۶ احمد قلی زاده، واژه‌شناسی اصطلاحات اصول فقه، ص ۱۲۰.

ابعاد اثرگذاری زنان بر اقتصاد مقاومتی

زنان به عنوان نیمی از افراد جامعه در حوزه اقتصاد مقاومتی همانند سایر بخش‌ها اثرگذار هستند. با توجه به نقش زنان در حوزه خانواده و جامعه به نظر می‌رسد دو بعد فردی و اجتماعی می‌توانند مهمترین ابعاد اثرگذاری زنان در اقتصاد مقاومتی به شمار روند. بنابراین پژوهش حاضر به دو بعد فردی و اجتماعی اختصاص می‌یابد. در بعد اجتماعی به استراتژی مردمی‌سازی اقتصاد و در بعد فردی به حمایت از کار و سرمایه داخلی و مدیریت مصرف اشاره می‌شود.

۱- بعد فردی

مهمترین و نخستین نقش یک زن، نقش همسری و مادری است. این دو بدون شک مهمترین تأثیر را در اقتصاد خانواده و جامعه دارند که ذیل بعد فردی اثرگذاری او جای می‌گیرند. پس بجاست بین دو بعد فردی و اجتماعی، نخست به بعد فردی اشاره شود.

۱-۱- حمایت از کار و سرمایه داخلی

رهبری (مد ظله العالی) همواره برای تحقق اقتصاد مقاومتی بر حمایت از کار و سرمایه داخلی تأکید داشته‌اند. ایشان بیان می‌کنند: یک رکن دیگر اقتصاد مقاومتی، حمایت از تولید ملی است. علاج اصلی و بنیانی، عبارت است از تولید ملی؛ گرانی را این از بین می‌برد، تولید را افزایش می‌دهد، اشتغال را این به وجود می‌آورد، بیکاری را این از بین می‌برد، سرمایه‌های ملی را به کار می‌اندازد، روحیه‌ی استغنا ملت ایران را تقویت می‌کند. مسئولین کشور در سطوح مختلف باید هر چه می‌توانند، به مسئله‌ی تولید ملی توجه کنند.^۷

وقتی تولید داخلی در مورد کالایی افزایش پیدا کند قاعدتاً میزان واردات آن کالا کاهش می‌یابد و از این طریق بخشی از سرمایه داخلی ذخیره و برای کارهای تولیدی دیگر هزینه می‌شود. از سویی اقتصاد مقاومتی یعنی اقتصادی که شکننده نباشد و تحت تأثیر مسائل جهانی قرار نگیرد. وقتی کشور، وارکننده یک محصول شد نه تنها توانمندیش در تولید آن محصول، کاهش می‌یابد بلکه اگر محصولی استراتژیک و مهم باشد بروز مسائل جهانی در ورود آن به کشور اثرگذار است. کما اینکه تحریم‌ها این مسئله را به خوبی روشن می‌سازد. حمایت از کار و سرمایه ملی می‌تواند زمینه اشتغال را فراهم آورد و درصد بیکاری را کاهش دهد. ایجاد کارگاه‌های تولیدی می‌تواند نیروی انسانی زیادی که مهارت کافی دارند را به کار گیرد.

^۷ محمدامیر هاشم‌پور، وحید عزیزی، مهدی صیادی و احمد اسدی، اقتصاد مقاومتی، سکوی پیشرفت و عدالت: تبیین اقتصاد مقاومتی در بیان مقام معظم رهبری، چاپ سوم، خیزش نو، ۱۳۹۵، ص ۴۲.

یکی از مسائلی که می‌تواند اقتصاد هر کشوری را به خطر اندازد، گرایش به مصرف کالای وارداتی است. که با ترویج مصرف کالاهای خارجی و بی توجهی به تولیدات و کالاهای داخلی به خارج ساختن سرمایه از کشور، بر تولید و اقتصاد ملی ضربه می‌زند.^۸ اگر مردم یک جامعه کالاهای تولید شده در کشور خود را مصرف نکنند، سرمایه‌گذاران حتی با نرخ بهره صفر حاضر به تولید نخواهند بود، چراکه کالاهای تولید شده به وسیله سرمایه‌گذار خریداری نشده و سودی عاید وی نخواهد شد و دیگر انگیزه‌ای برای سرمایه‌گذاری و تولید نیز نخواهد داشت. در نتیجه نباید انتظار داشت تا نهاده‌های تولید در آن جامعه بکار گرفته شود و نیروی کار که یکی از ضروری‌ترین نهاده‌های تولیدی می‌باشد بلااستفاده باقی مانده و بیکاری گسترش خواهد یافت. به عبارت دیگر با مصرف کالاهای کشورهای بیگانه، عوامل تولید در آن کشورهای بکار گرفته شده و در نتیجه درآمد ملی آنها افزایش می‌یابد و کشورهای واردکننده روز به روز فقیرتر خواهند شد. بنابراین باید ذکر کرد که یکی از راهکارهای تحقق حمایت از تولید ملی، کار و سرمایه ایرانی پرهیز از مصرف کالاهای خارجی و ترویج فرهنگ مصرف کالاهای ایرانی می‌باشد تا به این وسیله سرمایه‌گذاران کشورمان انگیزه لازم برای سرمایه‌گذاری در کشور را کسب کرده و از این طریق باعث رشد شکوفایی اقتصاد کشورمان شویم.^۹

در این میان سهم زنان در این بخش قابل توجه است. زنان در خانه نقش همسری و مادری را دارند. در واقع مدیر داخلی خانه محسوب می‌شوند. بسیاری از کالاهای مصرفی با مشاوره و نظر آنها تهیه می‌شود. قطعاً اگر نگرش آنها تغییر کند و به خرید کالای داخلی ترغیب شوند یکی از موانع بزرگ در زمینه تولید برطرف می‌شود. همچنانکه اشاره شد یکی از موانع تولید ملی نبود تمایل مردم به خرید کالای تولید داخل است. این مسئله تا آن جاست که برخی از تولیدکنندگان خصوصاً در بخش پوشاک کالای داخلی را با برند و مارک کشورهای دیگر تولید کرده و به فروش می‌رسانند. درحالی که با حمایت مردم و در صدر آنان زنان، می‌توان با تهیه کالای داخلی توان تولیدکنندگان را افزایش دهند. اگر چشم و هم‌چشمی‌های رایج بر سر برند کنار گذاشته شود و خرید تولیدات داخلی فرهنگ عمومی جامعه گردد، اقتصاد مقاومتی به موفقیت بزرگی دست خواهد یافت.

تأثیر دیگر زنان در این زمینه نقش تربیتی آنان است. مسلماً وقتی فرزندان در خانواده‌ای با فرهنگ مصرف کالای داخلی پرورش یابند در آینده و با قرار گرفتن در هر جایگاه شغلی این کار را سرلوحه کار خود قرار می‌دهند. به این ترتیب شاهد رشد و شکوفایی اقتصاد خواهیم بود. این مسئله می‌تواند تا آن جا پیش رود که کشور را از واردات بسیاری از محصولات خارجی رها سازد و در مراحل بعدی

^۸ اصغر طهماسبی بلداجین و آذر طهماسبی بلداجین، جهاد اقتصادی و اقتصاد مقاومتی از منظر قرآن و اهل بیت علیهم السلام، ص ۱۴۹.

^۹ رمضان حسین زاده، حبیب انصاری سامانی، حاجی گلدی کر، نقش فرهنگ مصرف کالاهای داخلی در تحقق تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی، مهندسی فرهنگی، سال هفتم، شماره ۶۹ و ۷۰، مهر و آبان ۱۳۹۱، ص ۵۴.

به یک قدرت اقتصادی در تولید آن محصول مبدل نماید. همچنین در استقلال کشور موثر واقع شود. البته این کار نیاز به فرهنگ سازی دارد.

بنا به تأکید رهبر فرزانه انقلاب بخش عظیم حمایت از تولید ملی، کار و سرمایه ایرانی به مردم و فرهنگ مصرفی آنها باز می‌گردد و نقش افراد جامعه در این حمایت نه تنها کم‌رنگ‌تر از دولت و حلقه‌های اصلی اقتصاد تولید یعنی کارگران و سرمایه‌گذاران نیست؛ بلکه این نقش بسیار اساسی و با اهمیت است. چراکه افراد جامعه به تولیدات داخلی ریشه‌ای فرهنگی دارد. ترویج فرهنگ مصرف کالاهای داخلی نیاز به زیر ساخت فکری و زمینه سازی فرهنگی دارد. ابتدا باید افراد به این باور برسند که مصرف نمودن کالاهای داخلی و ایرانی یک ارزش است نه عقب افتادگی. این فرهنگ مصرفی نادرستی است که مصرف کنندگان کشورمان مارک‌های خارجی را در پوشاک، در وسایل منزل، در مبلمان و در خوراکی‌هایشان به مارک‌های داخلی و ایرانی ترجیح می‌دهند، در حالی که تولید داخلی در خیلی از موارد بسیار بهتر است»^{۱۰}. در این صورت «تولیدکنندگان برای ارائه محصولی با کیفیت‌تر و مطابق با نیاز جامعه تشویق خواهند شد و با دلگرمی بیشتری به رقابت با رقبای خارجی خود خواهند پرداخت. برای نجات اقتصاد کشور باید به تولید داخلی توجه نماییم و نباید با خرید کالای خارجی برای دیگر کشورها اشتغال ایجاد کنیم»^{۱۱}.

حضرت زهرا (سلام الله علیها) بخشی از مایحتاج خانه را خود تأمین می‌نمود. همچنانکه در روایات آمده است: «علی (علیه السلام) برای منزل خویش هیزم از بیابان و آب از چاه‌های اطراف می‌آورد و خانه را نظافت می‌کرد و فاطمه (سلام الله علیها) گندم را آسیاب می‌کرد و خمیر می‌نمود و نان می‌پخت»^{۱۲}. این گفته نشان می‌دهد که بینش ایشان در مدیریت خانه درونگرا و مستقل بود و تا حد امکان رفع نیازهای خانواده در منزل صورت می‌پذیرفت. علاوه بر این در سیره ایشان بیان شده است که گاهی با انجام فعالیت‌هایی از قبیل نخ‌ریسی در تأمین مخارج خانه سهیم بودند. «روزی امیرالمؤمنین (علیه السلام) برای رفع گرسنگی خانواده‌اش، به سراغ خانه‌ی یک مرد یهودی به نام شمعون رفت و مشکل خود را با او در میان گذاشت و چنین فرمود: «آیا تو مقداری از پشم را در برابر سه کیلو جو در اختیار من قرار می‌دهی تا دختر پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) فاطمه‌ی زهرا (سلام الله علیها) آن را برایت بریسد؟ شمعون گفت: بلی. آنگاه علی (علیه السلام) پشم و جو را گرفت و به

^{۱۰} رمضان حسین زاده و همکاران، نقش فرهنگ مصرف کالاهای داخلی در تحقق تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی، مهندسی فرهنگی، مهر و آبان ۱۳۹۱، ص ۵۸.

^{۱۱} همان، ص ۵۴-۵۵

^{۱۲} محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعه، تصحیح: عبدالرحیم ربانی شیرازی، ج ۱۲، تهران: اسلامیه، ۱۳۷۲، ص ۲۴

خانه آورد و جریان را به آن بانوی بزرگوار گفت، آن حضرت نیز کار استیجاری را پذیرفت و شروع به کار کرد»^{۱۳}.

یکی از زمینه‌های لازم برای حمایت از کار و سرمایه داخلی پرورش نیروی جهادی است^{۱۴}. قاعدتا نقش زنان در این زمینه ضروری و پر اهمیت است. زن به عنوان مادر و مربی فرزند در شکل‌گیری شخصیت او بسیار مؤثر است. مادر می‌تواند از همان ابتدای کودکی فرزند را با مسائل اقتصادی و کار و تولید آشنا سازد. بخشی از فعالیت‌های اقتصادی را به دوش او قرار داده و آمادگی پذیرش مسئولیت‌های بیشتر در آینده را در او فراهم آورد. همچنین بسیاری از فضایل اخلاقی مثل گذشت، ایثار و انفاق را در او پرورش دهد. بدون شک در این صورت اقتصاد مقاومتی بهتر به اهداف خود خواهد رسید.

حضرت زهرا (سلام الله علیها) به عنوان یک مادر نمونه در پرورش فرزندان خود تمامی جنبه‌های تربیتی را پیاده می‌نمود. وی توانست فرزندان صالحی به جامعه عرضه کند. در این زمینه ایشان ضمن توجه به سلامت جسمی از بعد روحی فرزندان غافل نبودند. ارضا نیاز عاطفی فرزندان، انجام بازی و شعر خوانی از جمله شیوه‌های تربیتی حضرت زهرا (سلام الله علیها) به شمار می‌رود^{۱۵}. در کنار این حضرت سعی داشت کودکان خویش را از همان زمان طفولیت با مفاهیم اصیلی چون انفاق و ایثار آشنا کند به گونه‌ای که ایشان را در بخشی از انجام کار شریک می‌نمود. در روایت انفاق پرده و النگوئی که برای خود تهیه نموده بود، به صراحت گفته شده: «آنگاه حسنین (علیهم السلام) را خواست، پرده را کند و النگو را از دست خود درآورد، پرده را به یکی از ایشان و النگوها را به دیگری داد و به ایشان فرمود: این‌ها را نزد پدرم پیغمبر خدا ببرید و سلام مرا برسانید»^{۱۶}. این در حالی است که حضرت می‌توانست خود به بردن آنها اقدام کند یا به فرد دیگری بسپارد. اما فرزندان را مقدم شمرد تا از این رهگذر روحیه انفاق و ایثار را به آنها بیاموزد.

۲-۱- مدیریت مصرف

^{۱۳} محمدباقر مجلسی، ج ۳۵، ص ۲۳۷.

^{۱۴} محمد صادق ترابزاده جهرمی، سیدعلیرضا سجادیه و مصطفی سمیعی نسب، بررسی ابعاد و مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه حضرت آیت الله خامنه‌ای، ص ۳۹.

^{۱۵} رک: اعظم نوری، الگوهای رفتاری حضرت زهرا (سلام الله علیها) در خانواده، مجله نامه جامعه، شماره ۵۷، خرداد ۱۳۸۸، ص

^{۱۶} محمدباقر مجلسی، ج ۴۳، ص ۸۳.

یکی از مؤلفه‌های تحقق اقتصاد مقاومتی مدیریت مصرف است. رهبری (مد ظله العالی) در این باره معتقدند که مسئله‌ی مدیریت مصرف، یکی از ارکان اقتصاد مقاومتی است؛ یعنی مصرف متعادل و پرهیز از اسراف و زیاده روی، قضیه‌ی اسراف و زیاده‌روی، قضیه‌ی مهمی در کشور است.^{۱۷}

در هزینه کردن و ایجاد تعادل بین دخل و خرج نیز نیاز به مدیریت است. هر خانواده به نگاه اقتصادی کوچکی تعبیر می‌شود که نیازمند مدیریت منابع است. صرفه‌جویی، قناعت و پرهیز از تجمل‌گرایی و چشم و هم‌چشمی از ملزومات اجرای مدیریت اقتصادی خانواده و تضمین کننده موفقیت آن است. از این رو، اگر اهمیت و نقش اعضای خانواده در اقتصاد خانه تبیین شود، رمز این موفقیت بیشتر خواهد بود.^{۱۸}

مدیریت مصرف می‌تواند جنبه متعددی داشته باشد اما بیش از هر چیز دیگر از واژه مدیریت، اسراف و صرفه‌جویی به ذهن می‌آید: صرف‌جویی به معنای درست مصرف کردن، بجا مصرف کردن، ضایع نکردن مال، مصرف را کارآمد و ثمربخش کردن است. اسراف در اموال و اقتصاد این است که انسان مال را مصرف کند، بدون اینکه این مصرف اثر و کارایی داشته باشد. مصرف بیهوده و مصرف هرز، در حقیقت هدر دادن مال است.^{۱۹} در مدیریت مصرف بایستی الگوی مصرف و اصلاح آن را مد نظر قرار داد. «الگوی مصرف به عنوان مجموعه‌ای از اقلام مصرفی که تحت تأثیر درآمد و موقعیت اجتماعی افراد یا خانوارهای جامعه استفاده می‌شود و در صورت استمرار و با وجود مناسبات و روابط اقتصادی سرمایه‌داری روند فزاینده و اسراف آمیز آن افزایش می‌یابد. این روش، تنها در صورتی می‌تواند به یک الگوی صحیح و منطقی و مطلوب تغییر یابد که با کاهش و تعدیل مصرف سرانه در تمامی اقلام مورد مصرف و سرمایه (ریالی و ارزی) مورد نیاز برای ایجاد و بسط یک زیربنای اقتصادی سالم و قوی مواجه گردد.^{۲۰}

بدون شک مصرف بجا بر اقتصاد تأثیر بسزایی دارد. وقتی کالای تولیدی به درستی مصرف شود، نه تنها از مصرف بیش از نیاز همان کالا جلوگیری می‌شود بلکه از هدر رفت منابع اولیه که در تولید آن کالا تأثیر داشته، نیز جلوگیری می‌کند. منابعی که غالباً پایان‌پذیر و غیرقابل تجدید است. از طرفی

^{۱۷} محمدمیر هاشم‌پور، وحید عزیزی، مهدی صیادی، احمد اسدی، اقتصاد مقاومتی، سکوی پیشرفت و عدالت: تبیین اقتصاد مقاومتی در بیان مقام معظم رهبری، ص ۹۳.

^{۱۸} زهرا رضایی آهوانوایی، نقش زن در اقتصاد خانواده، دوفصلنامه علمی پژوهشی پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده، شماره ۹، دوره ۴، ۱۳۹۰، ص ۱۵۱.

^{۱۹} هاشم‌پور و همکاران، سکوی پیشرفت و عدالت: تبیین اقتصاد مقاومتی در بیان مقام معظم رهبری، ص ۹۴.

^{۲۰} حمید رفیعی، تأثیر مدیریت اقتصاد خانواده بر الگوی مصرف، فصلنامه فرهنگی دفاعی زنان و خانواده، سال پنجم، شماره ۱۶، تابستان ۱۳۸۸، ص ۱۷۱.

وقتی هر کس کالایی را به مقدار نیاز خود استفاده کند توزیع آن کالا در سطح جامعه عادلانه‌تر پیش خواهد رفت و این خود گام مؤثری در پیشرفت اقتصادی جامعه است.

از نظر اسلام مصرف باید در چارچوب صحیح و متعادل و دور از اسراف و تبذیر صورت پذیرد. همان گونه که اسلام تأکید و سفارش به اسراف نکردن و مصرف صحیح و به اندازه دارد؛ بر انفاق نیز تأکید می‌نماید. با انفاق؛ روح همبستگی و کمک به دیگران تقویت می‌شود. زن می‌تواند با پرهیز از اسراف و تبذیر جلوی اتلاف و هدر رفتن امکانات، لوازم، مواد غذایی، پوشاک و ... بگیرد و جامعه را به سوی مصرف صحیح راهنمایی کند.^{۲۱}

هنگامی که زندگی غربی الگوی زندگی شرقی قرار گرفت یکی از سجایای بسیار نیکو و زیبای اسلامی که روحیه قناعت کردن است به تدریج رو به کاهش نهاد. در نتیجه آرامش روانی خانواده رو به کاهش نهاد و به جای آن تزلزل و درگیری میان زن و مرد به وجود آمده است. مطالعه و بررسی وضعیت خانواده‌ها حکایت از آن دارد که بیشتر خانواده‌ها درگیر مشکلات اقتصادی، آموزشی، بهداشتی و ... می‌باشند، برخلاف گذشته، زن و مرد هر دو بیشتر وقت خود را صرف کار در بیرون از منزل می‌کنند و آرامش و آسایش خویش را قربانی این تلاش‌های بی‌حد و حصر نموده‌اند. هر چه خانواده از اصول و آداب اسلامی بیشتر فاصله بگیرد و خود را غرق تجملات نماید ارکان خانواده سست‌تر و متزلزل‌تر خواهد شد.^{۲۲}

مصرف از نظر اقتصادی اهمیت بسزایی دارد، زیرا مصرف در حالی که هدف نهایی از تولید و توزیع است از عوامل مؤثر در آن نیز می‌باشد. بر همین اساس، اقتصاددانان از اصلی به نام «حاکمیت مصرف کننده» سخن گفته‌اند؛ یعنی مصرف کننده تولیدات و چگونگی تشخیص منابع تولید و توزیع را شکل می‌دهد.^{۲۳}

اقتصاد خانواده به معنی چگونگی سامان دهی و مدیریت منابع خانه است؛ خانواده سازمانی است که تولید و توزیع کالاهای مورد نیاز را فراهم می‌سازد و زن بدون مناشقه یکی از دو رکن اساسی خانواده است که در این سازماندهی و مدیریت نقش اساسی ایفا می‌کند. جایگاه مادری و همسری عمده منابع مصرف را به زن می‌سپارد و انتظار می‌رود که وی بتواند با سازماندهی و مدیریت صحیح بین درآمد و مصرف، توازن برقرار نماید و یا با برنامه‌ریزی صحیح و اجرای صحیح در رشد و توسعه اقتصاد خانواده نقشی مؤثر داشته باشد. از آنجا که اقتصاد خانواده در تنظیم نمودار رشد و توسعه اقتصاد خانواده نقشی مؤثر داشته باشد. از آنجا که اقتصاد خانواده در تنظیم نمودار رشد و توسعه اقتصادی جامعه و

^{۲۱} زیبا فروزش، بررسی اقتصاد خانواده با الگویپذیری از سیره عملی حضرت زهرا (سلام الله علیها)، نامه جامعه، ۱۳۸۶، صص ۶۴-۶۶.

^{۲۲} زهرا رضایی آهوانوایی، نقش زن در اقتصاد خانواده، ص ۱۵۸

^{۲۳} زهرا رضایی آهوانوایی، نقش زن در اقتصاد خانواده، ص ۱۵۸

برنامه‌های کلان بخش‌های مختلف دولتی و خصوصی تأثیر بسزایی دارد. می‌توان گفت زنان نقش کلیدی در استفاده بهینه از منابع دارند؛ منابعی مثل زمان، پول، درآمد و ...^{۲۴}

اگر در جامعه اسراف نباشد و افراد روحیه قناعت و شکرگزاری از نعمت‌های الهی را در زندگی خود نهادینه کنند، فقری وجود نخواهد داشت، اختلاف طبقاتی از بین خواهد رفت و همه مردم در سایه مواهب الهی با آرامش زندگی خواهند کرد. تنها هدف جلوگیری از اسراف، امکان کمک به تهیدستان نیست، بلکه احترام به نعمت‌های الهی، تقویت بنیه مالی خانواده و جامعه و تأمین رفاه و آسایش جهانی نیز از دیگر اهداف جلوگیری از اسراف است. در سایه عمل به این دستور الهی است که ریشه فقر و تنگدستی خشکیده و جهان غرق در نعمت و رفاه خواهد شد.^{۲۵}

نقش زنان در این زمینه از آغاز زندگی مشترک جلوه می‌کند. پرهیز از اسراف و تبذیر در مراسم عروسی، پایین گرفتن میزان مهریه و سخت‌گیری نکردن در محل زندگی می‌تواند از آن جمله باشد. در حدیثی از پیامبر (صلی الله و علیه و آله) آمده است: «بهترین زنان امت من، خوبروترین و کم‌مهریه‌ترین آنان هستند.»^{۲۶} همچنین در مورد یکی از ویژگی‌های همسر نیکو آمده است: «زن خوب این است که هزینه و مخارجش کم باشد»^{۲۷} و یا اینکه پیامبر (صلی الله علیه و آله) می‌فرماید: «آن زنی که همسرش را در امور نفقه در فشار بگذارد و مخارجی را که در توانش نیست، تحمیل کند، خداوند هیچ کار خیری را از این زن قبول نمی‌کند؛ مگر آنکه توبه کند و از مرد چیزی را بخواهد که در طاقت اوست»^{۲۸}. زنان می‌توانند مصرف را مدیریت کنند و از اسراف در کالاهای مصرفی خانه جلوگیری کنند. بخشی از خریدها مربوط به کالاهای غیر ضروری و تزئینی است که می‌تواند از سبد خرید خانواده حذف شود.

قناعت در زندگی می‌تواند نقطه مقابل اسراف و همان استفاده بهینه است. چشم و هم چشمی نداشتن، پرهیز از تجمل‌گرایی و ساده‌زیستی، عوامل هستند که زنان با اهتمام به آن‌ها نقش موثری در مدیریت مصرف خانواده ایفا کنند.

زنان که مدیریت اقتصادی خانواده را بر عهده دارند علاوه بر توجیه فرزندان در امور اقتصادی و جلوگیری از ایجاد توقعی بالاتر از توان اقتصادی خانواده باید به تعداد فرزندان نیز در توزیع امکانات توجه نمایند تا شرایط لازم برای کار زنان نیز در خانه یا بیرون از خانه برای افزایش درآمد فراهم شود.

^{۲۴} همان، ص ۱۵۱.

^{۲۵} همان، ص ۱۵۹-۱۶۰.

^{۲۶} علامه محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۱۰۳، موسسه الوفاء، ۱۴۰۳ ه.ق.، ص ۲۳۷.

^{۲۷} ابن جعفر بابویه قمی (شیخ صدوق)، معانی الاخبار، ج ۱، دار المعرفه و النشر، ص ۱۵۲.

^{۲۸} رضی الدین ابی نصر الحسن بن الفضل الطبرسی، مکارم الاخلاق، محقق: محمد حسین اعلمی، موسسه الاعلمی مطبوعات، ج ۱، ص ۲۰۲.

برای مثال استفاده مشترک فرزندان از برخی امکانات علاوه بر تأثیری که در ارتقای اقتصاد خانواده دارد نوعی آموزش عملی ارتباط متقابل و همبستگی نیز می‌باشد.^{۲۹}

یکی از ویژگی‌های بارز حضرت زهرا (سلام الله علیها) زهد و ساده زیستی ایشان است. این خصوصیت به گونه‌ای در وجود ایشان متبلور بود که در زیارتنامه ایشان آمده است: "خلیفه الورع و الزهد"، وی بریده و منقطع از دنیا و فانی در ذات خدا بود.^{۳۰} حسن بصری می‌گوید: در امت پیامبر (صلی الله علیه و آله) زاهدتر و عابدتر از زهرا (سلام الله علیها) نبوده است.^{۳۱} آغاز زندگی مشترک ایشان بسیار ساده و بی تکلف و دور از تجمل بود. به گونه‌ای که جهیزیه حضرت زهرا (سلام الله علیها) هفده قلم بیشتر نبود. وقتی به وی طعنه زدند که تو همسر مرد فقیری شده‌ای، فرمود: من به علی راضی هستم و رضایت من از او، فوق درجات رضایت است.^{۳۲} همچنین ایشان دارای خانه مسکونی نبودند، به همین علت علی (علیه السلام) ابتدا محل سکونت همسر خود را اتاقی قرار داد که یکی از انصار در اختیار او گذاشته بود و خود او نیز پس از هجرت در آن ساکن بود. پس از مدتی امیر المؤمنین (علیه السلام) و حضرت زهرا (سلام الله علیها) به خانه حارثه بن نعمان که در محله بنی النجار نزدیک خانه پیامبر (صلی الله علیه و آله) قرار داشت منتقل شدند تا اینکه بعداً حجره‌ای در کنار حجره پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای آنان ساخته شد و تا پایان زندگی خانوادگی‌شان در همان جا بودند.^{۳۳} در وصف این خانه آمده که مجلل نبود، بلکه خانه‌ای گلین بود که سقف آن را با چوب خرما و حصیر پوشانده بودند و آن را گل اندود کرده بودند. فاصله سقف آنها از کف به اندازه‌ای بود که دست به راحتی به سقف می‌رسید و مثل دیگر حجره‌های پیامبر (صلی الله علیه و آله) که هر یک از زنان حضرت در آن سکونت داشتند، بود.^{۳۴} این در حالی است که حضرت زهرا (سلام الله علیها) بعد از تملک فدک که ارزش اقتصادی بسیار بالایی داشت؛ و درآمد سالانه آن را ۴۰۰۰۰ دینار و ۷۰۰۰۰ دینار برشمرده‌اند^{۳۵}، خانه بهتری انتخاب نکرد. از طرفی ازدواج حضرت زهرا (سلام الله علیها) در سال‌های نخست هجرت اتفاق افتاد و چون آغاز پیشرفت اسلام بود، حضرت علی (علیه السلام) پیوسته در حال آماده باش و جنگ با مشرکان به سر می‌برد و اگر درآمدی به دست می‌آورد، تهیدستان را مقدم می‌داشت؛ لذا فاطمه (سلام الله علیها) برای اداره امور خانه، با دشواری‌های بسیار رو به رو می‌شد، و چه روزها که خود و بچه‌هایش با گرسنگی به سر می‌بردند. اما با این همه، شرایط را تحمل می‌کردند.

^{۲۹} زهرا رضایی آهوانوایی، نقش زن در اقتصاد خانواده، ص ۱۵۶.

^{۳۰} سید حسین اسحاقی، سبک زندگی فاطمی، ج اول، چاپ اول، مرکز نشر هاجر، تابستان ۱۳۹۴، ص ۳۰۸.

^{۳۱} همان

^{۳۲} محمد باقر مجلسی، بحار الانوار، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۴ق، ج ۴۳، ص ۹۷

^{۳۳} آیت الله خاتمی، سیره فاطمی، ص ۱۰۵

^{۳۴} همان

^{۳۵} رک: همان، ص ۱۶۶

سلمان در مورد ساده زیستی ایشان می‌گوید: «روزی حضرت زهرا (سلام الله علیها) را دیدم که چادر ساده‌ای بر سر داشت. با تعجب عرض کردم: عجب! دختران پادشاهان بر کرسی‌های طلایی می‌نشینند و پارچه‌های اشرافی به تن می‌کنند، اما دختر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نه چادر گران قیمت بر سر دارد، نه لباس فاخر. حضرت زهرا (سلام الله علیها) فرمودند: «ای سلمان خداوند، لباس‌های زینتی و تخت‌های طلایی را برای ما در روز قیامت ذخیره کرده است»^{۳۶}. همچنین در مورد ایشان گفته شده: «روزی فاطمه (سلام الله علیها) به محضر پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمد و گفت: یا رسول الله، سلمان از لباس ساده من تعجب می‌کند. قسم به خدایی که تو را به پیامبری برانگیخته است. مدت پنج سال است که زیرانداز شبانه‌ی من و علی پوست گوسفندی است که روزها علوفه‌ی شترمان را بر روی آن می‌ریزیم، و بالش ما نیز قطعه‌ای است که درون آن از لیف درخت خرما است»^{۳۷}. از مجموعه روایات پیشین این نکته بدست می‌آید که حضرت زهرا (سلام الله علیها) در تمام طول زندگی مشترک خود با حضرت علی (علیه السلام) سعی بر ساده زیستی و پرهیز از تجمل‌گرایی داشت.

انفاق می‌تواند در توازن اقتصادی در جامعه مؤثر باشد و به کاهش فقر و فاصله طبقاتی بیانجامد. این خصوصیت به طور مستمر در سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها) مشاهده می‌شود. به عنوان مثال ایشان در مراسم عروسی لباس خود را به فرد مسکینی عطا می‌کنند^{۳۸}. یکی از بارزترین نمونه‌های انفاق حضرت زهرا (سلام الله علیها) مربوط به بیماری امام حسن و امام حسین (علیهما السلام) در کودکی است که خداوند در قرآن آن را می‌ستاید.^{۳۹} در این اتفاق حضرت زهرا (سلام الله علیها) و سایر اعضای خانواده سهمیه افطار سه شب خود را به یتیم و اسیر و مسکین می‌بخشند^{۴۰} و این نشان دهنده اوج روحیه انفاق در این خانواده که در واقع همان به حساب می‌آید را نشان می‌دهد. نکته قابل توجه این است که رهبری این حرکت و آغاز آن با حضرت زهرا (سلام الله علیها) است. در روایت دیگری امام سجاد (علیه السلام) فرمودند: «اسماء بنت عمیس برایم نقل کرد که من نزد (جده تو) فاطمه (سلام الله علیها) بودم هنگامی که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بر او وارد شد و او گردنبدی از طلا به گردن داشت که امیر المؤمنان علی (علیه السلام) از سهم خود از غنائم برای او خریده بود، پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود: «ای فاطمه (شایسته است که از این زینت حلال پرهیز نمایی تا)

^{۳۶} محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۸، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۴ ق، ص ۳۰۳

^{۳۷} مرضیه نصرتی، خانواده از دیدگاه حضرت زهرا (سلام الله علیها)، فصلنامه علمی ترویجی بانوان شیعه، سال هفتم، شماره ۲۴، تابستان ۱۳۸۹، ص ۶۶-۶۷.

^{۳۸} رک: شیخ ذبیح الله محلاتی، ریاحین الشریعه، ج ۱، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۹، صص ۱۸۴-۱۸۵.

^{۳۹} رک: سوره انسان (۷۶)، آیه ۸

^{۴۰} رک: سید محمد حسین طباطبایی و سید محمد باقر موسوی همدانی، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۲۰، چاپ پنجم، قم، انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۷۴، ص ۲۱۲.

مردم نگویند فاطمه دختر محمد لباس جباران را بر تن می‌کند. حضرت زهرا (سلام الله علیها) گردن بند را فروخت و با آن بنده‌ای را خریداری و آزاد ساخت و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از این کار شادمان شد»^{۴۱}.

نقل شده است: «روزی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) چون از سفر برگشت پیش از همه با فاطمه (سلام الله علیها) دیدار می‌کرد و چون قصد سفر می‌کرد آخر از همه با فاطمه (سلام الله علیها) وداع می‌کرد. زمانی فاطمه (سلام الله علیها) برای ورود پدر و شوهرش پرده‌ای از پارچه خیبریه به در آویخت. چون رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمد و آن را بدید از دیدار فاطمه گذشت و در حالی که آثار غضب از چهره مبارکش مشاهده می‌شد، وارد مسجد شد و کنار منبر نشست. پس فاطمه (سلام الله علیها) گردنبد و گشواره و دستبند و نیز پرده را گشود و همه را به خدمت پدرش فرستاد و پیام فرستاد که این‌ها را در راه خدا هزینه کنید. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: فاطمه آنچه سزاوار بود به جای آورد و سه مرتبه فرمود: پدرش فدای او، آل محمد را با دنیا چه کار ایشان برای آخرت آفریده شده‌اند و دنیا برای ایشان آفریده شده است»^{۴۲}.

یکی از ویژگی‌های حضرت زهرا (سلام الله علیها) مدارا بود. در روایتی آمده است: «روزی امیرالمؤمنین (علیه السلام) به فاطمه زهرا فرمود: آیا غذایی نزد تو هست؟ فرمود: قسم به آن خدایی که مقام تو را بزرگ قرار داده مدت سه روز است غذایی نزد ما نیست تا برای شما بیاورم. علی (علیه السلام) فرمود: پس چرا به من اطلاع ندادی؟ گفت: پدرم رسول خدا (صلی الله علیه و آله) مرا نهی کرده که از تو چیزی بخواهم، می‌فرمود: اگر چیزی برای تو آورد بپذیر و الا مبدا از او چیزی خواهش نمایی»^{۴۳}.

حضرت زهرا (سلام الله علیها) در ابتدای زندگی به خانه‌ی محقر و دورافتاده‌ی استیجاری که صاحب آن حارثه بن نعمان بود، پناه برد و دور از هر گونه امکانات زندگی، با خاکهای نرم، اتاق عروسی را صاف کرد و هرگز محرومیت را به رخ علی (علیه السلام) نکشید و به دیگران نیز نگفت.^{۴۴}

علی (علیه السلام) در وصف ایشان می‌فرمود: «فاطمه (سلام الله علیها) محبوب‌ترین اهل بیت پیامبر (صلی الله علیه و آله) بود و در خانه من زندگی می‌کرد. آنقدر آسیاب چرخاند که آثارش در دستش آشکار شد. آنقدر آب کشید که اثر مشک بر شانه‌هایش هویدا شد. خانه جارو می‌کرد تا غبار لباسش را آلوده می‌کرد. آنقدر کار می‌کرد تا از فرط کار مریض شد. او یک روز گندم را آرد می‌کرد و یک روز می‌پخت و دستش پر از تاول بود»^{۴۵}. همچنین می‌فرمود: «من در حالی با حضرت زهرا (سلام

^{۴۱} محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۴۳، ص ۸۱.

^{۴۲} همان، ص ۲۲۱

^{۴۳} محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۳، ص ۳۱

^{۴۴} همان، ج ۱۹، ص ۱۱۳

^{۴۵} همان، ص ۵۸.

الله علیها) ازدواج کردم، که زیراندازی در خانه نداشتم، در حالی که در همان تاریخ احسان و بخشش من به نیازمندان به قدری زیاد بود که اگر به بنی‌هاشم تقسیم می‌شد همه‌ی آنان را غنی و بی‌نیاز می‌کرد»^{۴۶}. این موارد نشان می‌دهد که حضرت زهرا (سلام الله علیها) با وجود تمام مشکلات اقتصادی که در طول زندگی با آن روبرو بود هیچ‌گاه از همسر خود توقع و خواسته زیادی طلب نکرد و همواره در جهت جلب رضایت وی برآمد.

۲- بعد اجتماعی

زنان می‌توانند در کنار نقش‌های مادری و همسری، فعالیت‌های اجتماعی داشته باشند و به عنوان یک نیروی کار مفید در اقتصاد جامعه اثرگذار باشند. بنابراین ضروری است به بعد اجتماعی اثرگذاری زنان بر اقتصاد مقاومتی اشاره شود. از میان استراتژی‌هایی موجود در این بخش، مردمی‌سازی اقتصاد تبیین می‌گردد، چراکه با پرداختن به مباحثی چون تعاونی‌ها و فراهم آوردن زمینه اشتغال و حضور اجتماعی زنان، سبب اثرگذاری مستقیم آنان بر اقتصاد مقاومتی می‌شود.

۱-۱- مردمی‌سازی اقتصاد

بدون تردید اگر مردم به صحنه اقتصاد بیایند هم از فشار بیکاری کاسته می‌شود و هم به رونق سایر مولفه‌های اقتصادی مثل تولید کمک می‌شود. در این زمینه کارآفرینی مهم‌ترین سازوکار و ابزار به شمار می‌آید. کارآفرینی باعث کاهش بیکاری و افزایش بهره‌وری افراد و منابع و در نتیجه افزایش درآمد مردم جامعه می‌شود.^{۴۷} در این راستا تعاونی‌ها بستر مناسبی برای کارآفرینی است که با کاهش فقر تأثیر بسزایی در رشد اقتصادی دارند.^{۴۸} همچنین یکی از مولفه‌های اساسی در مردمی‌سازی اقتصاد به شمار می‌روند.^{۴۹} مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) در رابطه با تعاونی‌ها بیان می‌کنند که یکی از کارهای مهم در این باب [اقتصاد مقاومتی] ایجاد تعاونی‌هاست، که به وسیله‌ی تعاونی‌ها سرمایه‌های بزرگ تشکیل بشود و بتوانند در مسائل مهم اقتصادی کشور سرمایه‌گذاری کنند و گره‌های

^{۴۶} محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۴۱، ص ۴۳.

^{۴۷} محمد رضوانی و محمد نجار زاده، بررسی و تحلیل زمینه‌های کارآفرینی روستائیان در فرآیند توسعه‌ی نواحی روستایی، توسعه کارآفرینی، سال اول، شماره دوم، زمستان، ۱۳۸۷، ص ۱۶۵.

^{۴۸} رک: حمید سپهر دوست و صابر زمانی شبخانه، بررسی نقش تعاونی‌ها در ایجاد انگیزه‌های مشارکتی و توسعه اقتصادی، فصلنامه مطالعات ملی، سال شانزدهم، شماره ۳، ۱۳۹۴، صص ۱۲۹-۱۳۰.

^{۴۹} رک: تراب‌زاده جهرمی، سیدعلیرضا سجادیه و مصطفی سمیعی نسب، بررسی ابعاد و مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه حضرت آیت الله خامنه‌ای، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی، سال دهم، بهار ۱۳۹۲، شماره ۳۲، ص ۳۹.

مهم را باز کند و دولت می‌تواند این کار را انجام دهد. بایستی زیرساخت‌های حقوقی و قانونی‌اش آماده شود. این، یعنی حمایت از شکوفایی کار.^{۵۰}

تأثیر تعاونی‌ها تا آنجا پیش رفته است که بسیاری از متفکران آن را اقتصادی مستقل می‌دانند که قادر است هم نیازهای انسانی را برطرف کند و هم به استقرار عدالت به طور همزمان کمک نماید. اصولاً بخش خصوصی با تکیه بر سرمایه به انباشت آن می‌انجامد. اما تعاونی‌ها با گرد هم آوردن افراد در جهت تأمین نیازها پیش می‌روند. از سویی دیگر به علت تنوعی که در نیازها وجود دارد زمینه گسترده کارآفرینی یکی دیگر از محاسن آن به شمار می‌آید.^{۵۱} تعاونی‌ها با ایجاد رقابت و فراهم آوردن امکان حضور تولیدکنندگان کوچک در بازار، توان اقتصادی را بالا می‌برند.^{۵۲}

در این میان تعاونی‌های زنان از سوئی زمینه‌های امکان حضور اجتماعی آنان را فراهم می‌آورد و از سویی دیگر سبب کارآفرینی و خوداشتغالی آنان می‌شود. امروزه با کمترین سرمایه می‌توان به راه اندازی یک تعاونی اقدام نمود و طی مدت کوتاهی نیروی انسانی زیادی را مشغول به کار کرد. این امر بخصوص در روستاها از ضرورت بیشتری برخوردار است. در این سال‌ها رشد مهاجرت از روستا و شهرنشینی نسبت به گذشته افزایش یافته است. از طرف دیگر غالب فعالیت‌های روستائیان بخصوص زنان، فصلی و کوتاه مدت است. بنابراین ایجاد تعاونی‌ها می‌تواند در توانمند سازی زنان و ایجاد اشتغال پایدار برای آن‌ها موثر باشد. همچنین انگیزه سکونت در روستا را تقویت کند.

تعاونی‌های زنان می‌تواند روی مشاغل خانگی تمرکز پیدا کند. در این صورت برخی از مشکلات اشتغال بیرون از منزل مرتفع می‌شود. هر زن می‌تواند به راحتی و با حضور در خانه و در کنار وظایف مادری و همسری، به اشتغال خود و اقتصاد خانواده و به تبع آن جامعه کمک کند. همچنین یکی دیگر از موانع ایجاد تعاونی که در نظر گرفتن کارگاه و مکانی مجزا از محل سکونت برای کارگران است را برطرف نماید. با وجود تعاونی‌ها هر فرد متناسب با سرمایه و زمانی که صرف می‌کند به دستمزد متناسب و عادلانه دست می‌یابد. مطالعات پیشین نشان داده تشکیل تعاونی با بسیج منابع محدود، در اختیار قرار دادن اعتبارات، دانش و فناوری مناسب به اعضا در روش‌های جدید تولید و بازاریابی می‌تواند زنان را به کارآفرینانی موفق مبدل کند.^{۵۳} همچنین در کشور هند بررسی

^{۵۰} محمدامیر هاشم‌پور، وحید عزیزی، مهدی صیادی، احمد اسدی، اقتصاد مقاومتی، سکوی پیشرفت و عدالت: تبیین اقتصاد مقاومتی در بیان مقام معظم رهبری، چاپ سوم، خیزش نو، ۱۳۹۵، ص ۸۰.

^{۵۱} رک: کاوه سرمست، بررسی ظرفیت‌های اقتصادی اجتماعی تعاونی‌ها در برقراری توسعه پایدار، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره ۸، ۱۳۹۰، ص ۱۲۵-۱۲۶.

^{۵۲} همان، ص ۱۲۸.

^{۵۳} نوذر منفرد، زمینه‌یابی تشکیل تعاونی‌های زنان و بررسی مشکلات حضور زنان در تعاونی‌ها، نشریه کارآفرینی در کشاورزی، ج سوم، شماره ۱، بهار ۱۳۹۵، ص ۲۱.

اشتغال‌زائی زنان و تأثیر آن در تقاضای نیروی کار تعاونی‌ها پرداخته شده و نشان داده که شرکت‌های تعاونی نقش مهمی در اشتغال زنان و ایجاد خوداشتغالی برای آنها دارند؛ طوری که اشتغال زنان در روستاها باعث کاهش فاصله بین عرضه و تقاضای نیروی کار در فصول پرکار کشاورزی شده و در فصول دیگر نیز باعث آزاد شدن نیروهای کار جدید برای صنایع روستایی شده است.^{۵۴}

تأثیر دیگری که تعاونی‌ها بانوان می‌توانند در روستاها داشته باشند. بحث رونق گردشگری و جذب توریست است که با تخصیص محصولات به صنایع دستی می‌توانند رونق اقتصادی خوبی به دنبال داشته باشند. البته باید در نظر داشت که بخشی از رشد و رونق تعاونی‌ها به دولت بستگی دارد. دولت باید با فراهم آوردن زمینه‌های قانونی، راه اندازی تعاونی را تسهیل بخشد. مشکل دیگر تعاونی‌ها بازار فروش محصولات هست که دولت می‌تواند با راهبردهای مناسب مثل ایجاد بازارچه‌های دائم و موقت یا برگزای نمایشگاه داخلی و خارجی در رفع آن نقش مهمی ایفا کند.

حضرت زهرا (سلام الله علیها) غیر از مسئولیت‌هایی که در خانه به عهده داشتند در جامعه نیز حضور داشته و متناسب با موقعیت‌های مختلف نقش خود را ایفا می‌کردند. از جمله فعالیت‌های اقتصادی ایشان، اداره فدک و چند باغ دیگری است که پیامبر (صلی الله علیه و آله) به ایشان سپرده بود. گفته شده است: «پیامبر (صلی الله علیه و آله) فدک را به دختر خود بخشید و حضرت فاطمه (سلام الله علیها) افرادی را برای رسیدگی به باغ فدک و کار در آن و جمع آوری محصول گماشت. این امر تا زمان رحلت پیامبر (صلی الله علیه و آله) ادامه داشت تا آنکه دستگاه خلافت، فدک را غصب و عامل‌های حضرت را از آن خارج کردند. از اینکه افراد مسؤول باغ فدک، وکیل و نماینده حضرت زهرا (سلام الله علیها) شمرده شده‌اند معلوم می‌شود حضرت به‌طور مستقیم افراد را به کار می‌گمارده و مدیریت باغ را در اختیار داشته و حتی کار آن را به حضرت علی (علیه السلام) نداده است و گرنه گفته می‌شد «وکیل علی» نه «وکیل فاطمه». افزون بر فدک، تعدادی از باغ‌های مدینه برای پیامبر وقف شده بود که به الحیطان السبعة^{۵۵} یا الحوائط السبعة معروف بود. که پیامبر وقف کرد و پس از رحلت ایشان در اختیار صدیقه طاهره قرار گرفت.^{۵۶} میزان درآمد سالانه فدک ۷۰۰۰۰ دینار و ۴۰۰۰۰ دینار عنوان شده است^{۵۷} که تقریباً تمامی مخارج آن به مصرف عموم جامعه و انفاق به مستمندان و مساکین تعلق می‌گرفت.^{۵۸} این مسئله نشان می‌دهد حضرت زهرا (سلام الله علیها) به

^{۵۴} سپهر دوست و صابر زمانی شبخانه، بررسی نقش تعاونی‌ها در ایجاد انگیزه‌های مشارکتی و توسعه اقتصادی، ص ۱۳۰

^{۵۵} باغ‌های هفتگانه

^{۵۶} مجید رضایی، اصول حاکم بر کار اقتصادی زنان از دید اسلامی، فصلنامه عملی پژوهشی اقتصاد اسلامی، سال هفتم، شماره ۲۵، بهار ۱۳۸۶، ص ۱۱۰-۱۰۹.

^{۵۷} آیت الله سید احمد خاتمی، سیره فاطمی، چاپ اول، معاونت فرهنگی و اجتماعی سازمان اوقاف و امور خیریه، ۱۳۹۳، ص ۱۶۶.

^{۵۸} همان، ص ۳۱۶.

عنوان یک زن نسبت به وضع اقتصادی جامعه خود آگاهی داشته و برای رفع مشکلات گام برمی داشت. بنابراین اسلام دست زنان را برای فعالیت اقتصادی بازگذاشته است و آنان می توانند در این زمینه اقدام کنند. البته نکته قابل توجه در سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها) این است که مدیریت ایشان مستقیم نبوده است پس زنان لزوماً برای فعالیت اقتصادی نیازمند حضور مستقیم در جامعه نیستند.

جمع بندی و نتیجه گیری

در این مقاله نقش زنان در دو بعد اجتماعی و فردی ذیل سه استراتژی: مردمی سازی اقتصاد، حمایت از کار و سرمایه ایرانی، مدیریت مصرف و جلوگیری از اسراف بررسی شد. به نظر می رسد نقش زنان در بعد فردی بیش از اجتماعی است. چراکه زنان در بعد فردی دو نقش مهم مادری و همسری دارند که نسبت به حضور اجتماعی شان در سطح جامعه و اشتغال مستقیم در اولویت قرار دارد. بررسی سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها) خود مؤید این نکته است چراکه ایشان فعالیت اقتصادی مستقیمی مثل اشتغال در سطح جامعه نداشتند و حتی اداره فدک که در بعد اجتماعی به آن اشاره شد با حضور نماینده ایشان صورت می گرفت و نقش ایشان نظارتی و مدیریتی بود. حتی فعالیت هایی مثل نخریسی در محیط خانه صورت می پذیرفت. بنابراین لازم است زنان با الگوگیری از نکاتی که در سیره اقتصادی حضرت زهرا (سلام الله علیها) در بعد فردی مثل ساده زیستی، روحیه انفاق، تربیت نیروی انسانی کارآمد و ... نقش خود بر اقتصاد مقاومتی را شدت بخشند.

منابع

الف) کتابها

- قرآن کریم.
- اسحاقی سید حسین، سبک زندگی فاطمی، جلد ۱، چاپ اول، قم: مرکز نشر هاجر، تابستان ۱۳۹۴.
- اسماعیلی یزدی عباس، مام فضیلتها، زندگانی، فضائل، شهادت حضرت زهرا علیها السلام، چاپ دوم، قم: مسجد مقدس جمکران، ۱۳۸۵.

- بابویه قمی ابن جعفر (شیخ صدوق)، معانی الاخبار، جلد ۱، دار المعرفه و النشر، بی تا.
- حر عاملی محمد بن حسن، وسائل الشیعه، تصحیح: عبدالرحیم ربانی شیرازی، جلد ۱۲، تهران: اسلامیة، ۱۳۷۲.
- خاتمی سید احمد، سیره فاطمی، چاپ اول، معاونت فرهنگی و اجتماعی سازمان اوقاف و امور خیریه، ۱۳۹۳.
- طباطبایی سید محمد حسین و باقر موسوی همدانی سید محمد، ترجمه تفسیر المیزان، جلد ۲۰، چاپ پنجم، قم: انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۷۴.
- طبرسی رضی الدین ابی نصر الحسن بن الفضل، مکارم الاخلاق، محقق: محمد حسین اعلمی، موسسه الاعلمی مطبوعات، جلد ۱، بی تا.
- عمید حسن، فرهنگ فارسی عمید، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۴۳.
- قلی زاده احمد، واژه شناسی اصطلاحات اصول فقه، تهران: بنیاد پژوهشهای علمی فرهنگی نور الاصفیاء، ۱۳۷۹.
- مجلسی محمد باقر، بحار الانوار، جلد ۸ و ۴۳، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۴.ق.
- مجلسی محمدباقر، بحار الانوار، جلد ۳، ۱۹، ۳۵، ۴۱، ۱۰۳، بیروت: موسسه الوفاء، ۱۴۰۳.ه.ق.
- محلاتی ذبیح الله، ریاحین الشریعه، ج ۱، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۹.
- معین محمد، فرهنگ لغت، ج ۱، چاپ هشتم، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۱.
- هاشم پور، محمدمیر، عزیزی وحید، صیادی مهدی، اسدی احمد، اقتصاد مقاومتی، سکوی پیشرفت و عدالت: تبیین اقتصاد مقاومتی در بیان مقام معظم رهبری، چاپ سوم، تهران: خیزش نو، ۱۳۹۵.

ب) مقالات:

- پژوهنده محمدحسین، موانع تحقق اقتصاد مقاومتی، پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، سال بیست و یکم، شماره سوم (پیاپی ۱۰۶)، پاییز ۱۳۹۴.

- تراب‌زاده جهرمی، محمد صادق و سجادیه سید علیرضا و سمیعی نسب، مصطفی، بررسی ابعاد و مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه حضرت آیت الله خامنه‌ای، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی، شماره ۲، ۱۳۹۲.

- حسین‌زاده رمضان، انصاری سامانی حبیب، گلدی کر حاجی، نقش فرهنگ مصرف کالاهای داخلی در تحقق تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی، مهندسی فرهنگی، سال هفتم، شماره ۶۹ و ۷۰. مهر و آبان ۱۳۹۱.

- رضایی آهوانوایی زهرا، نقش زن در اقتصاد خانواده، دوفصلنامه علمی پژوهشی پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده، شماره ۹، دوره ۴، ۱۳۹۰.

- رضایی مجید، اصول حاکم بر کار اقتصادی زنان از دید اسلامی، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، سال هفتم، شماره ۲۵، بهار ۱۳۸۶.

- رضوانی محمد و نجار زاده محمد، بررسی و تحلیل زمینه‌های کارآفرینی روستائیان در فرآیند توسعه‌ی نواحی روستایی، توسعه کارآفرینی، سال اول، شماره دوم، زمستان، ۱۳۸۷.

- رفیعی حمید، تأثیر مدیریت اقتصاد خانواده بر الگوی مصرف، فصلنامه فرهنگی دفاعی زنان و خانواده، سال پنجم، شماره ۱۶، تابستان ۱۳۸۸.

- سپهر دوست حمید و زمانی شبخانه صابر، بررسی نقش تعاونی‌ها در ایجاد انگیزه‌های مشارکتی و توسعه اقتصادی، فصلنامه مطالعات ملی، سال شانزدهم، شماره ۳، ۱۳۹۴.

- سرمست کاوه، بررسی ظرفیت‌های اقتصادی اجتماعی تعاونی‌ها در برقراری توسعه پایدار، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره ۸، ۱۳۹۰.

- طهماسبی بلداجی، اصغر و طهماسبی بلداجین، آذر، جهاد اقتصادی و اقتصاد مقاومتی از منظر قرآن و اهل بیت علیهم السلام، فصلنامه قرآن کوثر، سال سیزدهم، شماره ۴۷، نیمه اول پاییز، ۱۳۹۲.

- فروزش زیبا، بررسی اقتصاد خانواده با الگوپذیری از سیره عملی حضرت زهرا (سلام الله علیها)، نامه جامعه، ۱۳۸۶.

- منفرد نوذر، زمینه‌یابی تشکیل تعاونی‌های زنان و بررسی مشکلات حضور زنان در تعاونی‌ها، نشریه کارآفرینی در کشاورزی، جلد سوم، شماره ۱، بهار ۱۳۹۵.

- نصرتی مرضیه، خانواده از دیدگاه حضرت زهرا (سلام الله علیها)، فصلنامه علمی ترویجی بانوان شیعه، سال هفتم. شماره ۲۴. تابستان ۱۳۸۹.

- نوری اعظم، الگوهای رفتاری حضرت زهرا (سلام الله علیها) در خانواده، مجله نامه جامعه، شماره ۵۷،
خرداد ۱۳۸۸.